

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ MODAL FEİLLƏRİN FUNKSIONAL-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: əsli modal feillər, yarımmodal feillər, modal feillərin ekvivalentləri

Keywords: modal-auxiliaries, semi-modals, equivalents of the modal verbs

Ключевые слова: основные модальные глаголы, полимодальные глаголы, эквиваленты модальных глагол

Müasir ingilis dilində modallığın qrammatik ifadə vasitələrindən biri də modal feillərdir. Modal feillər hərəkət və ya vəziyyət ifadə etmirlər, onlar yalnız danışanın məsdər vasitəsilə ifadə olunan hərəkətə münasibətini bildirirlər: bu arzu edilən və ya arzu edilməyən, mümkünlük və ya qeyri-mümkünlük, güman, şübhə, qınaq və s. kimi münasibətlər ola bilər.

Dilçilikdə modal feillərlə bağlı bir neçə mübahisəli fikir var. Bunlardan biri modal feillərin feil sistemində ayrıca bir qrup təşkil etməsi və ya feilin məna növlərindən biri olmasıdır. Başqa sözlə desək, bir qrup dilçi modal feillərin özlərinin funksiya və mənalara olduğu üçün onların feil sistemində ayrıca bir qrup təşkil etdiklərini söyləyirlər. Digər bir qrup isə modal feillərin feilin bir məna növü olduğunu iddia edirlər.

Modal feillərdən bəhs edərkən O.İ.Musayev qeyd edir ki, modal feillər məsdərlə işlənərək hərəkətin mümkünlüyünü, qeyri-mümkünlüyünü, vacibliyini, gərəkliliyini, lazımlılığını və s. bildirir [4, s.266].

Qeyd edək ki, qədim ingilis dilində modal feillər mövcud deyildi. Preterito-present adlanan bir qrup feil var idi ki, onlardan hərəkətə münasibət bildirmək üçün istifadə edilirdi. Sonralar dilin inkişafı prosesində bu feillərin bəziləri əlavə modal mənalara qazandı, bəziləri isə, əksinə, dilin lüğət təkibindən çıxdı (5.34).

Modal feillərdən bəhs edərkən B.İ. İlyiş qeyd edir ki, qədim ingilis dilində bir qrup feil hərəkət deyil, hərəkətə münasibət bildirirdilər. Onlar bəzən modal-lıqdan əlavə, vəziyyət də bildirirdi [5, s.63].

F.R.Palmer “Qrammatik şəkil və modallıq” əsərində yazır: “İngilis dilində formal olaraq təyin edilə bilən modal feillər şəbəkəsi vardır. Bunlar aşağıdakılardır: **may, can, must, ought to, will, shall**; həmin şəbəkənin ucqarında **need** və **dare** yer tutur. **Might, should, could, would** da bura aiddir” [11, s.100].

Modal feilləri funksional -semantik xüsusiyyətlərinə görə bir çox dilçilər tədqiq etmişlər (Zvereva, 1965; Boyd J.Thorne 1969; Palmer 1979, Johannesson 1976). Qeyd etmək lazımdır ki, modal feilləri dilçilər iki aspektdə: semantik nəzəriyyə (Boyd and Thorne 1969, Halliday 1970, Marino 1973) və deskriptiv qrammatika (mətn diliçiliyi Coates 1983, Hermeren 1978, Palmer 1979) aspektində tədqiq etmişlər [13, s.145]. Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, müasir ingilis dilində modal feillər iki növ modallıq ifadə edir:

1. Subyektin hərəkətə (məsdərlə ifadə olunmuş hərəkətə) olan münasibəti;

2. Danışanın deyilən fikrə münasibəti;

F.R.Palmer “A Linguistic study of the English verb” əsərində qeyd edir ki, modal feillərin tədqiqi iki əsas səbəbdən çətinləşir. Bunlardan birincisi ondan ibarətdir ki, modal feillərin keçmiş zaman formaları (could, might, should,would) heç də həmişə aid olduqları məsdərdəki hərəkətin keçmidə icra edilməsini bildirmir. İkinci səbəb ondan ibarətdir ki, modal feillər, adətən, bir deyil bir neçə semantik cəhətdən bir-birindən fərqlənən mənalara malik olurlar [10, s.106].

E.M.Qordon və İ.P.Krılovaya görə modal feillərin iki əsas işlənmə halı mümkündür:

1. sərbəst (və yaxud müstəqil); 2. asılı. [6, s.83]

Onlar qeyd edirlər ki, modal feillərin işlədilməsi bir çox hallarda cümlə quruluşundan asılı deyil. Belə ki, modal feillərin cümlədə işlədilməsi, cümlədə ifadə edilən fikrə danışanın münasibətindən asılı olur. Bu zaman biz modal feillərin müstəqil və ya sərbəst işlədilməsindən bəhs etmiş oluruq. Məsələn:

1. *He admires you. He thinks you are a little beauty. Perhaps I ought not to have told you that - O, sizə heyrandır. O, düşünür ki, siz bir qədər gözəlsiniz. Gərək mən bunu sizə deməyəydim.*

2. *He may be in the hall now, waiting for me – O, ola bilsin ki, indi zalda məni gözləyir [6, s.83].*

E.M. Qordon və İ.P.Krılovanın fikrincə, bəzən modal feilin cümlədə işlədilməsini həmin cümlənin qrammatik quruluşundan, xüsusilə budaq cümlənin növündən, bəzən isə baş cümlənin xəbərinin leksik mənasından asılı olur. Onlar buna misal olaraq feilin vasitəli şəkli olan güman şəklində bəzi budaq cümlələrədən sonra konkret modal feillərin işlədilməsini qeyd edirlər. Məsələn:

It is necessary that an investigation should be made – Vacibdir ki, təhqiqat aparılsın.

Christine feared she might not be met at all – Kristin qorxurdu ki, o, heç qarşılanmaya bilər (birdən onu qarşılamazlar) [6, s.83].

Lakin biz bu fikirlə razılaşmırıq və belə hesab edirik ki, feilin güman şəklində işlədilən **should** modal feil deyil, köməkçi feildir.

E.M.Qordon, İ.P.Krılovanın fikrincə, struktur cəhətdən asılı olan modal feillərin bəzən mənaları zəifləmiş olur. Bu onunla əlaqədar olur ki, bu feillər modal mənə ifadə etməkdən çox cümlənin müəyyən üzvü funksiyasını yerinə yetirir [6, s.83].

Modal feillərlə bağlı digər ikinci problem isə müasir ingilis dilində modal feillərin sayı ilə bağlıdır. Belə ki, A.H.Streng müasir ingilis dilində 13 modal feilin olduğunu qeyd edir [12, s.3]. Onun fikrincə, **need** və **dare** modal feil deyildir. İ.B.Xlebnikov isə müasir ingilis dilində **will** və **shall**-i modal feil hesab etmir. Digər dilçilər isə modal feillərə əlavələr etmişlər. V.Diver **to do**, Q.A.Veyxman **to want**, Z.K.Dolqopalova **to have**, **to be** feillərini də modal feil hesab edirlər. Y.Hakutani müasir ingilis dilində 19 modal feilin olduğunu qeyd edir. Onun fikrincə, **used to**, **had better**, **had best**, **to be going to**, **to be about to** da modal feildir. T.A.Barabaş müasir ingilis dilində olan modal feillərin ekvivalentlərini mənasına görə modal, funksiyasına görə isə köməkçi feil, formasına görə qüsurlu feil

olduğunu, feil sistemində tutduğu yerə görə isə əsas feil ilə köməkçi feil arasında bir yer tutduğunu qeyd edir [12, s.3].

O.İ.Musayev “İngilis dilinin qrammatikası” əsərində modal feillərdən bəhs edərkən qeyd edir ki, müasir ingilis dilində modallıq ifadə edən feilləri işlənmə xüsusiyyətlərinə görə iki yarımqrupa bölmək olar:

1. əsli modal feillər (real modal verbs); 2. Yarımmodal feillər (semi-modal verbs).

Əsli modal feillərə o, **can, may, must və ought to** modal feillərini aid edir. Yarımmodal feillərə isə O.Musayev **shall, should, will, would, dare, need** modal feillərini aid edir [4, s.266].

Beləliklə, müasir ingilis dilində modal feillər aşağıdakılardır: **can, may, must, ought to, shall, should, will, would, need, dare. To be to və to have to** da modal feil hesab olunur.

Semantik cəhətdən modal feillər nə hərəkət, nə də vəziyyət bildirmirlər. Onlar adi feillərdən fərqli olaraq məsdər vasitəsi ilə ifadə olunan hərəkətə və ya vəziyyətə müxtəlif mənə çalarları – mümkünlük, qeyri-mümkünlük, vaciblik, gərəklilik, lazımlılıq, şübhə, təəccüb, arzuolunmaq, arzuolunmamaq, ehtimal, zərurət və s. kimi mənalar verə bilir. Qeyd etmək lazımdır ki, modal feillər yalnız məsdərlə işləndikdə bu mənaları ifadə edə bilər.

Modal feillərdən sonra (**ought to, to be to və to have to** istisna olunmaqla) məsdər **to** hissəciksiz işlənir.

Sintaktik cəhətdən modal feillər müstəqil işlənmə bilmədikləri üçün köməkçi feil adlanırlar. Onlar məsdərlə birlikdə işlənərək mürəkkəb feili modal xəbər (The Compound Verbal Modal Predicate) funksiyasında çıxış edir. Məsələn,

*You **can't** see two yards before your nose - Sən burnundan o yan görə bilmirsən* [13, s.72].

*He **must concentrate** on what he **had to say, and do, and on nothing else** - O deməli olduğu şeylərin üzərində fikrini cəmləşdirməli idi və daha heç nə etməməli idi* [14, s.19].

*He **ought to be able to remember** his card number, but he **couldn't** - O, onun kartının nömrəsini yadda saxlamağı bacarmalı idi, lakin o, bunu etməyi bacarmadı* [14, s.32].

Morfoloji cəhətdən və ya qrammatik formasına görə modal feillər qüsurlu feillər adlanır. Bu onunla əlaqədardır ki, modal feillərin bir sıra qrammatik formaları adi feillərin qrammatik forması kimi deyil:

1. Modal feillərdən sonra məsdər **to** hissəciksiz işlənir (**to be to, to have to, ought to** istisna təşkil edir).

2. Modal feillərin şəxssiz formaları, gələcək zamanı, bitmiş zaman formaları yoxdur.

3. Modal feillər sual və təsdiq formalarını köməkçi **to do** vasitəsi ilə düzəltmirlər. (**to have to** istisna təşkil edir)

4. Modal feillər üçüncü şəxsin təkində **-s(es)** şəkilçisi qəbul etmirlər. Feilin əmr şəklində işlənmə bilmirlər.

5. Əksər modal feillər bir deyil, bir neçə mənə çalarına malikdir və bu mənaların işlənməsi cümlədən cümləyə və kontekstdə işlənərkən fərqlənir.

6. Modal feillər təkbəşinə cümlə üzvü ola bilmirlər, yalnız məsdərlə birlikdə mürəkkəb feili modal xəbər olurlar.

10. Modal feillərin hamısının inkar forması iki şəkildə: tam və ixtisar olunmuş şəkildə işlənir.

Beləliklə, modal feillərin bəzi xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirdikdən sonra belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, modal feillər mənasına görə modal, funksiyasına görə köməkçi, formasına görə qüsurlu feildir, feil sistemində əsas feillər ilə köməkçi feillər arasında bir yer tutur. Modal feillər öz semantik xüsusiyyətlərinə görə əsas feillərə, sintaktik xüsusiyyətlərinə görə isə köməkçi və bağlayıcı feillərə yaxındır.

Ədəbiyyat

1. Adilov M.İ. Verdiyeva Z.N. Ağayeva F.M. İzahlı dilçilik terminləri, Bakı, Maarif, 1989, 362 s.
2. Cahangirov F.F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi, Bakı, 2005, 281 s.
3. Nuriyeva S. T. Gerund (ali məktəb tələbələri və ingilis dilini müstəqil öyrənənlər üçün praktik dərs vəsaiti, Bakı, 2011, 271 s.
4. Türksevər (Musayev) O.İ. İngilis dilinin qrammatikası, Bakı, Qismət, 2007, 579 s.
5. Ильиш Б.А. История английского языка, Ленинград, Просвеще-ние, 1968, 1973. 304 стр.
6. Gordon E.M. Krylova I.P. A Grammar of Present-Day English, Moscow, Vyssaja skola, 1980, 335 pp.
7. Jafarova L., Huseynov A. and others. English Grambridge, Science and Education, Baku, 2012, 367 pp.
8. Khalilova L. Analyzing English Modals, “Elm və təhsil”, Bakı, 2016, 178 pp.
9. Natanson A. Oblique moods and modal verbs, Moscow, 1968, Prosvesheniye, 159 pp.
10. F.R. Palmer, A Linguistic Study of the English Verb, 1068, Longman, 199 p.
11. F.R. Palmer . Mood and Modality, Second edition, Cambridge University Press, 2001, 236 pp.

İnternet saytı

12. <http://www.englishpage.com/modals/modalintro.html>

Bədii ədəbiyyat

13. E.Hemingway “To have and not to have”, 1978, Moscow, Prosvesheniye, 148 pp.
14. Eleven American Short Stories, Moscow, Progress, 1989, 173 pp.

Summary

Functional-semantic features of modal verbs in Modern English

This article deals with the functional-semantic features of modal verbs in Modern English.

The main aim of this article is to look through some linguists' thoughts connected with modal verbs, to analyse and to investigate their equivalents' functional-semantic features in Modern English.

Резюме

Функционально-семантические особенности модальных глагол в современном английском языке

Данная статья посвящена функционально-семантическим особенностям модальных глагол в современном английском языке.

Цель данной статьи рассматривать некоторые мысли лингвистов связанные с модальных глагол в современном английском языке, а также анализировать и исследовать функционально-семантические особенности модальных глагол.

*Rəyçi: dos. S.Nuriyeva
ADU-nun Ümumi dilçilik kafedrasının
26.12.2016-cı il tarixli iclasının
05 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 12.04.2017

